

วิถีพุทธ : วิธีรักษาสິงแวดล้อม

Buddhist Way : A Way to Preserve the Environment

พระมหาประพนธ์ สิริปญโญ (ไทยใหญ่)

Phramahā Praphan Siripaṅṅo (Thaiyai)

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

วิถีชีวิตชาวพุทธเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า น้ำ เป็นต้น การใช้ชีวิตแบบวิถีพุทธเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ “ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ก็คือชีวิตที่เล่นอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเอง” ได้แสดงถึงวิธีการที่เป็นอยู่กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นเพื่อนกับธรรมชาติ ไม่ก้าวร้าวและพิชิตธรรมชาติ ปัจจุบันมนุษย์กำลังมีความเข้าใจผิดว่าการทำลายธรรมชาติทำให้ตนได้รับประโยชน์มาก จึงมุ่งหน้าทำลายธรรมชาติทุกอย่างที่ขวางหน้า จึงจำเป็นจะต้องเริ่มให้การศึกษาให้มนุษย์เข้าใจทั่วกันว่า มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติ ธรรมชาติให้ชีวิต ให้ความสะดวกสบาย トラบไคธรรมชาติยังอยู่ในสภาพปกติ ชีวิตก็จะมีความสุขตลอดไป แต่เมื่อใดมีที่ท้าวธรรมชาติถูกทำลายจนเสียดุล กฎธรรมชาติก็จะเริ่มแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ในที่สุดความทุกข์ก็จะตกแก่มนุษย์ทุกคนโดยไม่มีเงื่อนไขว่าผู้นั้นมีส่วนในการทำลายหรือไม่

Abstract

The Buddhist way of life is related to nature, woods, wild lives, water, etc. Living in the Buddhist way as a part of nature can be described that the nature surrounding the human is exactly the life of human. This concept represents the way to live harmoniously with the nature. It teaches us how to be friendly with nature instead of being aggressive and trying to overcome it. Nowadays, human misunderstand that destroying the nature can bring a lot of benefits to them. They continue destroying everything in nature as they want to gain benefits. Therefore, it is necessary for human to start learning that human is created by nature. The nature gives us lives. As long as the nature remains in normal condition, we can live a happy life forever. On the contrary, if the nature is totally destroyed, the nature's law begins to change following the causes. Eventually, all of human will suffer without the exception whether they participate in the destruction or not.

๑. บทนำ

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวพุทธได้รับการกล่อมเกลาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล กล่าวได้ว่า วิถีพุทธ คือ วิถีวัฒนธรรมของชาวพุทธส่วนใหญ่จะมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ได้รับการยอมรับ พุทธธรรมเป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้เข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม คือการกิน อยู่ ดู ฟัง และการมีชีวิตที่บริสุทธิ์ ทำให้ผู้ศึกษาและปฏิบัติตามพุทธธรรมมีความสุข ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยให้คนรอบข้าง และสังคมมีความสุขไปพร้อมกันด้วย พุทธธรรมเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่าไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นระบบการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นองค์ความรู้ที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน ตั้งแต่เรื่องง่ายๆ ไปจนถึงเรื่องละเอียดซับซ้อน ไตรสิกขาจึงเป็นระบบการให้การศึกษที่สมบูรณ์ที่สุดในการทำให้เป็นคนดี เก่ง และมีความสุข พระพุทธศาสนาคู่อุบัติขึ้นเป็นเวลา ๒,๕๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้ว เดิมทีเดิยวั้นั้น พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับ การแสวงหาวิธีกำจัดทุกข์ของมนุษย์ จึงไม่ได้เน้นโดยตรงเรื่องแนวปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะปัญหาทางสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหายุคปัจจุบัน สมัยพุทธกาลไม่มีปัญหานี้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังบริสุทธิ์ สะอาด ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ อุดมสมบูรณ์ พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างแนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่เคยปรากฏหลักฐานใดๆ ว่าเบียดเบียน ช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์มาสร้างประโยชน์ในทางวัตถุเพื่อตนเองหรือ

เพื่อพระศาสนาเลย ในทางตรงกันข้ามกลับอาศัยใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นด้วยความซาบซึ้งในคุณค่า และมีจิตใจในการถนอมรักษาอย่างสูงส่ง ถึงกระนั้นก็ตาม ในฐานะพระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาชีวิตที่สมบูรณ์แบบที่สะท้อนในแง่มุมต่างๆ ของประสบการณ์ จึงเป็นไปได้ที่จะค้นหาหลักคำสอนเพื่อทำความเข้าใจและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและความมีเมตตาต่อชีวิตทั้งมวล แต่ที่ผ่านมา ชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ และการขาดความเคารพต่อโลก วิถีชีวิตทางสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วน แต่การมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์มิได้หมายความว่าละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ หากแต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขตอยู่กับสภาพของโลก ในขณะที่พุทธศาสนาเป็นแหล่งคุณค่าของมนุษย์ และทุกวันนี้ ประชาชนจำนวนมากรู้สึกว้า นอกเสียจากปัจเจกชนและค่านิยมทางสังคมจะได้รับการกระตุ้น เมื่อนั้นเราจึงจะเริ่มแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบนโลก ทั้งปัจจุบันและอนาคต

๑.๑ ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมเป็นศัพท์บัญญัติสำหรับใช้แทนคำว่า “Environment” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมาจากรากศัพท์ฝรั่งเศสว่า Environ แปลว่ารอบๆ (Around) ฉะนั้น Environment จึงหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ (Totality of Man’s Surroundings)^๑

สิ่งแวดล้อมแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑. **สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment)** เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมแต่ละชนิดนี้มีความสัมพันธ์กันกับสิ่งแวดล้อมอื่นๆ อยู่เสมอ สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทย่อยๆ คือ

๑.๑ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ซึ่งไม่มีชีวิต อาจมองเห็นได้หรือไม่เห็น เช่น ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุ รังสี แสงสว่าง เสียง

๑.๒ สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ (Biological Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ซึ่งมีชีวิต ได้แก่ มนุษย์ สัตว์ พืช จุลินทรีย์ทั้งหลาย

^๑ มานพ นักการเรือน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

๒. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Human Being-made Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงธรรมชาติ หรือพัฒนาขึ้น เพื่อยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิต และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม แบ่งเป็น ๒ ประเภทย่อยๆ คือ

๒.๑ สิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรม (Concrete Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุ ซึ่งมนุษย์สร้างขึ้น โดยใช้วัตถุธรรมชาติ เพื่ออำนวยความสะดวกในการมีชีวิตอยู่ เช่น อาคาร ยานพาหนะ ของใช้ต่างๆ

๒.๒ สิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม (Abstract Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมทาง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และจิตสังคม ซึ่งจับต้องไม่ได้ รับรู้ได้ทางใจเท่านั้น เช่น ค่านิยม ทศนคติ จารีตประเพณี ศาสนา ระบบเศรษฐกิจ

ดังนั้นสิ่งแวดล้อมโดยพื้นฐานจึงแบ่งออกได้ ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นนั่นเอง

๓. สถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน

มนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาที่ต้องการอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีอากาศบริสุทธิ์ อาหาร และน้ำสะอาด มีบ้านอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่สะอาดและทำงานในสถานที่ที่ปลอดภัย มีการควบคุมป้องกันมลพิษ และพิชภัยอันตรายจากโรคต่างๆ ตลอดจนการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันนั้น ได้แก่ มลพิษทางอากาศ ซึ่งเกิดจากการปล่อยสารมลพิษจากยานพาหนะ โรงงานอุตสาหกรรม การจราจรแออัดที่เกิดจากการเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วของยานพาหนะ และการขนส่ง อีกทั้งขยะและของเสียอันตรายจากบ้านเรือน โรงงานอุตสาหกรรมที่ละลายไม่กำจัดอย่างถูกวิธี สาเหตุต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนทั้งสิ้น ปัญหาและความสูญเสียสุขภาพของสิ่งแวดล้อมมีทำที่ว่าจะเลวร้ายลงทุกวัน อันจะต้องระดมความคิดและการกระทำช่วยกันแก้ไข ประกอบด้วยปัญหาดังต่อไปนี้

๑) มลพิษทางอากาศ เกิดจากก๊าซหลายชนิด เช่น คาร์บอนมอนนอกไซด์ สารไฮโดรคาร์บอนต่างๆ รวมทั้งอนุภาคบางชนิดจากไอของตะกั่วของโรงงานอุตสาหกรรมและยวดยานพาหนะ และหมอกควันจากกรณีไฟป่า เป็นต้น

๒) มลพิษทางน้ำ การที่น้ำในแม่น้ำลำคลองปัจจุบันเน่าเสียในแหล่งชุมชน และปัญหาตะกั่วในแหล่งน้ำ มีแนวโน้มมากขึ้น เพราะมนุษย์ได้ทิ้งขยะ สารเคมี ปุ๋ย ซากสัตว์ น้ำสกปรกจากโรงงาน ผงซักฟอก ฯลฯ มนุษย์จึงต้องเผชิญกับน้ำไม่บริสุทธิ์ที่ตนใช้อย่างชีพ

๓) มลพิษทางดิน การที่ดินเกิดภาวะมลพิษที่มีมาจากหลายสาเหตุ เช่น การใช้ปุ๋ยเกินพอดี ตะกอนของเกลือ สารเคมี โดยเฉพาะขยะมูลฝอย ถ้ากองทิ้งไว้จะเกิดการสลายตัว ทำให้เกิดสารอินทรีย์และอนินทรีย์ พอฝนตกลงมาน้ำก็จะไหลไปบริเวณข้างเคียง สารต่างๆ ก็ตามไปด้วย ทำให้บริเวณนั้นมีพิษไปด้วย

๔) มลพิษทางอุณหภูมิ โลกปัจจุบัน อากาศจะแปรปรวนไปจากอดีตมาก เพราะมนุษย์มีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นการเสริมสร้างและทำลายมนุษย์ เช่น ระเบิดไฮโดรเจน การถางป่าตัดต้นไม้ หรือความร้อนจากอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เช่น ตู้เย็น เครื่องปรับอากาศ เครื่องจักรต่างๆ ตลอดจนความร้อนจากดวงอาทิตย์ เป็นต้น

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมานี้ ล้วนมีผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน มนุษย์ต้องการผืนดินในการผลิตอาหารธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ต้องการน้ำเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งหลับตาลงแต่ละวัน มนุษย์ต้องใช้น้ำในการอุปโภคบริโภคประจำวัน อุณหภูมิก็มีผลกระทบต่อการดำรงชีพของมนุษย์ไม่แพ้สิ่งแวดล้อมอื่นๆ ร่างกายที่ดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขเพราะมีอุณหภูมิสมดุลกับธาตุอื่นๆ ในร่างกาย และอุณหภูมิในร่างกายย่อมมีความสัมพันธ์กับภายนอกอย่างใกล้ชิด หากอุณหภูมิภายนอกร้อนมากจนร่างกายไม่สามารถปรับตัวอยู่ได้ ก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างแน่นอน

หากมองปัญหาตามแนวพระพุทธศาสนาก็พบว่าขณะนี้ ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม กำลังมีปัญหาก็อาจจะเพิ่มความรุนแรงขึ้นทุกวันจนถึงขั้นวิกฤตขึ้นไม่วันใดก็วันหนึ่ง ชีวิตมนุษย์ตามพุทธทัศนะประกอบขึ้นมาจากธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม ตามกฎธรรมชาติ ต้องอาศัยธาตุ ๔ ที่ส่งเข้าไปสู่ร่างกายและถ่ายเทออกมาต้องบริสุทธิ์และสมดุล ร่างกายจึงจะดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ถ้าหากเสียดุลบ้างเล็กน้อย ร่างกายก็จะแสดงปฏิกิริยาออกมาในรูปของความอ่อนแอหรือป่วยไข้ ถ้ารุนแรงชีวิตจะแตกสลายทันที หากสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาวะปกติบริสุทธิ์ สดใสตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ก็จะพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย แต่ถ้าเมื่อไรมีความแปรปรวนมากๆ ชีวิตมนุษย์ก็จะประสบทุกข์มากขึ้นภารกิจแห่งการร่วมกันเผชิญปัญหา การค้นหาสาเหตุของปัญหาและทางแก้ไขให้พบซึ่งมันใจว่าทางแก้มีอยู่ จึงมิใช่เป็นหน้าที่ของมนุษย์เพียงคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของทุกชีวิต เพราะมันจะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความดำรงอยู่และการล่มสลายแห่งมนุษยชาติ

โดยสรุปจากสถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน คือ มลพิษทางอากาศ ทางน้ำ ทางดิน และอุณหภูมิของโลก ล้วนแล้วแต่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้นและส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน หากมองปัญหาตามแนวพระพุทธศาสนาก็คือ ธาตุ ๔ ของมนุษย์กำลังมีปัญหานั้นเอง เพราะชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยธาตุ ๔ ตามกฎธรรมชาติ ธาตุ ๔ ก็ต้องการสิ่งบริสุทธิ์และสมดุล ร่างกายจึงจะดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข แต่เกิดความแปรปรวนมากๆ ชีวิตก็จะประสบทุกข์

มากขึ้นเท่านั้น ฉะนั้นมนุษย์ทุกคนต้องร่วมมือกันค้นหาสาเหตุและหนทางแก้ไขโดยด่วน เพราะเป็นเรื่องของความเป็นและความตายของมนุษยชนนั่นเอง

๓. ปัญหาสิ่งแวดล้อมกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

ปัญหาโลกร้อน ชั้นโอโซนถูกทำลาย พืชและสัตว์หลายชนิดกำลังจะสูญพันธุ์ การเพิ่มขึ้นของประชากร การเปลี่ยนแปลงฤดูกาลเกิดฝนตกหนักทำให้น้ำท่วมหนักและภัยแล้ง ปัญหาต่างๆ เหล่านี้กำลังรุมเร้าโลกของเราและทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ส่วนสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความโลภซึ่งเป็นผลมาจากกระแสการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างเดี๋ยวดังกล่าวไม่เพียงพอที่จะจัดการกับปัญหาที่โลกกำลังเผชิญอยู่ได้ ความโลภ และความเห็นแก่ตัวนำไปสู่ความทุกข์ยาก ยิ่งไปกว่านั้นความเห็นแก่ตัวยังเป็นสาเหตุสำคัญของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาสภิกขุ^๒ ที่ว่า “ทุกศาสนาต้องการหยุดความเห็นแก่ตัว เมื่อคนตกเป็นทาสของความเห็นแก่ตัว ไม่ต้องหวังว่าจะมีความสงบ พุทธศาสนิกชนที่แท้จริงต้องปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอย่างจริงจังและจริงใจ เมื่อนั้นเราจึงจะรักษาธรรมชาติไว้ได้ トラบใดที่คนยังมีความเห็นแก่ตัวอยู่ก็ไม่สามารถที่จะป้องกันการทำลายป่าที่เพิ่มขึ้นได้” นั่นคือ ธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด แต่ความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด

ในทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมทางเศรษฐกิจ หมายถึง การมีชีวิตที่ดีที่ประเสริฐ การผลิต การบริโภค และการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ไม่ควรล้นสุดที่ตัวมันเองแต่ควรจะล้นสุดที่การพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนดำเนินชีวิตให้สมดุลกับธรรมชาติโดยวิธีต่อไปนี้

๑) การกินให้น้อย พระองค์สอนให้กินเฉพาะเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เพราะการกระทำดังกล่าว จะทำลายธรรมชาติน้อยลง ซึ่งจะช่วยลดมลภาวะลงด้วย

๒) การอยู่อย่างผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ คนและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติ อันได้แก่ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ถ้าทุกชีวิตอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืน เขาก็จะไม่ไปรบกวนสิทธิของผู้อื่น

๓) การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด พระพุทธเจ้าสอนให้คนใช้ธรรมชาติในการพัฒนาจิตใจ พุทธกิจกรรม และศีลธรรมของตนเอง ดังนั้นคนต้องเรียนรู้การใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด

^๒ พุทธทาสภิกขุ, **พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔.

เมื่อมนุษย์ประจักษ์ว่าการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมิใช่ นำประโยชน์สุขมาให้แก่ มนุษย์ฝ่ายเดียวที่เคยเข้าใจกัน แต่จะนำความหายนะและความทุกข์มาสู่มนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็พากันให้ความสนใจต่อปัญหานี้มากขึ้นเป็นพิเศษ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาของมนุษยชาติที่จะต้องเผชิญร่วมกัน ปัจจุบันนี้กระบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เริ่มเคลื่อนไหวกันทั่วโลกเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่อย่างท่วมท้นจริงจัง แต่ยังมีมนุษย์อยู่อีกจำนวนไม่น้อยที่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก มีความเห็นผิดยังคงตั้งหน้าตั้งตากอบโกยผลประโยชน์เพื่อตนเองโดยการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง

๓.๑ พระพุทธเจ้ากับสิ่งแวดล้อม

การศึกษาจากพุทธประวัติพบว่า พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ พระพุทธองค์ประสูติในราชตระกูล อินเดีย โบราณ Wickkremesinghe^๓ นักประพันธ์ชาวศรีลังกาได้พรรณนาถึงบรรยากาศอันแวดล้อมด้วยธรรมชาติ ณ สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าไว้ว่า “ณ ลุมพินีวนอุทยานมีแม่กมโลที่ร่ำเรียนสวยงามอยู่แห่งหนึ่ง เมื่อพระนางสิริมหามายาเทวี เสด็จผ่านไปก็พบกับไม้ขึ้นเรียงรายอยู่หนาแน่นเป็นกลุ่มก้อน บนพุ่มไม้แต่ละพุ่มปกคลุมด้วยดอกไม้งามตา ยิ่งนัก นกนานาพันธุ์เกาะอยู่ตามกิ่งไม้ ส่งเสียงร้องรับกันอย่างร่าเริง พระนางเสด็จถึงต้นสาละใหญ่ ซึ่งหนาแน่นด้วยกิ่งใบ โดดเด้นอยู่ท่ามกลางแม่กมโลทั้งมวล แล้วทรงรู้สึกประจวบพระครรภ์ ประสูติโพธิสัตว์ ณ โคนมหาสาละนั้นนั่นเอง”

เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทรงสร้างปราสาท ๓ ฤดู เพื่อให้แม่พระทัยว่าพระองค์ทรงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่พร้อมไปด้วยโลกียสุขทุกประการ แต่เจ้าชายสิทธัตถะทรงหันเหจากชีวิตในราชวงศ์ที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ทรงมุ่งแสวงหาสัจชีวิตหรือสัจธรรมในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ราวป่า ถ้ำ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น และได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จะเห็นได้ว่า ความสงบของธรรมชาติเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่นำไปสู่การตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐและสาร์ตณะแห่งการตรัสรู้ก็คือ ธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงพอพระทัยในการประทับอยู่ตามราวป่าและภูเขาเป็นเวลา ๔๕ พรรษา

หลังจากได้ตรัสรู้แล้วทรงใช้เวลาโปรดเวไนยสัตว์^๔ ตามสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดมีวัดป่าขึ้นมากมาย อาทิ ป่าไผ่ของพระเจ้าพิมพิสารแห่งราชคฤห์ ป่าปาริไลยก์ สวนป่ามทววัน กรุงเวสาลี เขาคิชฌกูฏ และในการดับขันธปรินิพพานทรงเลือกเอาป่าสาละวัน เมืองกุสินารา

^๓ Wickkremesinghe, *The Biography of the Buddha*, (Colombo : J.W. Mawata, 1972), P.48.

^๔ ดูรายละเอียดใน อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๓/๑๘๓.

เป็นสถานที่ช่วงสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ทรงมีความเมตตากรุณาอย่างยิ่งต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย คำสอนที่มีต่อพระสาวกนั้น รับผิดชอบให้ภิกษุทั้งหลาย ทำสมาธิตามต้นไม้ โคนไม้ที่ว่าง เป็นต้น คำสอนนี้ ดูเหมือนเป็นการกำหนดแนวทางการใช้ชีวิตตามแบบของวิถีชาวพุทธโดยแท้

พระพุทธองค์ทรงตระหนักในการรักษาสีงแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรงกำหนดพระวินัย สำหรับพระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ เช่น บทบัญญัติที่ทรงห้ามทิ้งของสกปรกลงในแม่น้ำหรือที่สาธารณะ ห้ามพระภิกษุตัดต้นไม้ ทำลายป่า ห้ามฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ให้มีเมตตา กรุณา เป็นต้น บนพื้นฐานหลักธรรมเพื่ออนุรักษ์ต่อธรรมชาติ ความรักธรรมชาติของพระภิกษุในเบื้องต้นอาจเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นในการแสวงหาสถานที่เงียบสงบเพื่อการบำเพ็ญสมาธิ แต่ความชื่นชมในธรรมชาติและประโยชน์ของธรรมชาติก็มีใช้สิ่งทีฟังมองข้ามไป พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถนอมสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ดังที่พระราชวรมุนี^๕ กล่าวไว้ว่า ไม่ว่าจะป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือ สัตว์ป่า จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการที่จะเน้นบทบาทของผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อการบรรลุพระนิพพาน โดยการอาศัยอยู่ตามราวป่าตามเขา ชีวิตของพวกพระสงฆ์ดำเนินไปด้วยปัญญา และศีลสิกขา อันน่าจะมีคุณค่าในแง่มุมการผลิต มากกว่าแรงงานที่ใช้ในการผลิตโลกทางวัตถุ ตัวอย่างเช่น การที่พระภิกษุบำเพ็ญสมาธิในราวป่า ก็เป็นผลโดยตรงในการรักษาป่าโดยไม่ต้องลงทุนลงแรงใดๆ เจ้าพนักงานป่าไม้ม่อมจะบอกได้ว่าในการที่พระภิกษุสงฆ์เข้าไปบำเพ็ญสมาธิในป่านั้น มีผลในการอนุรักษ์ดีกว่าวิธีอื่นๆ

๓.๒ พระพุทธศาสนากับป่าไม้

พระพุทธศาสนากับป่าไม้ เป็นการนำวิถีพุทธศาสนาโดยอาศัยหลักธรรมคำสอนเรื่อง ความรู้จักบุญคุณกตัญญูกตเวที และการเสียสละเพื่อส่วนรวมโดยรู้จักประมาณในการบริโภค เป็นต้น มาเป็นหลักพัฒนาจิตใจให้เกิดความสำนึกซึ่งความรักในธรรมชาติ การสร้างอุทยานเป็นที่พักเพื่อแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย นอกจากนั้น อุทยานก็ดี ราชอุทยานก็ดี สวนป่าของบุคคลต่างๆ ที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกว่าได้กลายเป็นอารามบ้าง วิหารบ้าง มหาวิหารบ้าง ก็ด้วยจิตสำนึกเรื่องบุญบาปหรือคุณธรรมของท่านผู้เป็นเจ้าของอุทยานเหล่านั้นได้กระทำเป็นตัวอย่าง และได้กลายเป็นธรรมเนียมการสร้างวัดป่าในพระพุทธศาสนามาตราบเท่าทุกวันนี้

ในการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมความมั่นคงของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม หลักธรรมของศาสนาสอนให้เห็นว่า มนุษย์กับธรรมชาติย่อมมีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง อาศัยซึ่งกันและกัน ไม่มีใครอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว ดังคำว่า “น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า” และในทางกลับกัน ป่าก็ต้องพึ่งเสือ เรือก็ต้องพึ่งน้ำ แสดง

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๕.

เป็นคำพูดว่า “เสื่อมีเพราะป่ารก ป่ารกเพราะเสื่อแยง ดินดีเพราะหญ้าบัง หญ้าแยงเพราะดินดี” ดังนี้ เป็นต้น

ในด้านพระจริยาวัตรพระพุทธเจ้านอกจากทรงเป็นตัวอย่างในการเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้แล้วยังตรัสให้พระภิกษุสงฆ์ที่ถืออุตุรงค์ ปฏิบัติธรรมในป่าหรืออยู่ที่โคนต้นไม้ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม และได้ตรัสยกย่องภิกษุเป็นตัวอย่าง คือ พระมหากัสสปเถระว่าทรงคุณธรรมเครื่องดำเนินชีวิตเสมอด้วยพระพุทธเจ้า คือ การปฏิบัติอุตุรงค์อยู่ป่าเป็นวัตร ต่อมาในประเทศไทยสมัยสุโขทัย ก็ได้เกิดมีคติการสร้างวัดขึ้นในพระพุทธศาสนา ๒ ประเภท คือ

๑) อรัญวาสี ประเภทวัดป่า พระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดประเภทนี้เรียกว่า พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี หรือพระอุตุรงค์พระวัดป่าเป็นธรรมเนียมมาจากครั้งพุทธกาล

๒) ความวาสี ประเภทวัดบ้านที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านหรือในเมือง เรียกพระสงฆ์ที่อยู่อาศัยในวัดประเภทนี้ว่า พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี บางครั้งเรียกพระบ้าน เพราะอยู่ในบ้านในเมือง

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้เป็นต้นนั้น พระภิกษุสงฆ์ทั้งสองฝ่ายควรทำหน้าที่ โดยปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและสั่งสอนศิษย์ธรรมให้ประชาชนมีจิตสำนึกในคุณค่าและความจำเป็นของสิ่งแวดล้อม ให้เกิดความรักในธรรมชาติและเกิดความรู้สึกในสิ่งแวดล้อมอันดีงามของตน พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีนอกจากจะดำเนินชีวิตที่เกี่ยวเนื่องต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ในฐานะเป็นแบบอย่างแล้ว ยังสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรมคือการบำเพ็ญสมาธิภาวนา เดินจงกรมได้ร่มไม้ เพราะในวัดป่าจะมีต้นไม้มาก บรรยากาศสงบร่มรื่นทำให้ผู้เข้าไปสัมผัส เกิดความรู้สึกร่มเย็นสบาย มีความสงบขจัดระงับความฟุ้งซ่าน ความวิตกกังวลได้อย่างรวดเร็ว ทำให้จิตสงบและร่างกายสดชื่น เพราะสัมผัสกับความสมดุลของธรรมชาติ

๓.๓ พระพุทธศาสนากับน้ำ

น้ำเป็นธาตุหนึ่งที่สำคัญในบรรดาธาตุ ๔ การให้น้ำดื่มแก่ผู้กระหายเป็นบุญกุศล ตรงข้ามถ้าหากมนุษย์ทำให้น้ำเป็นพิษ พวกเขาจะได้รับผลกระทบ การรักษาแหล่งน้ำบริโศก อุปโศกมีความสำคัญไม่น้อย ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ”^๖ ต่อเมื่อเกิดเหตุสุดวิสัยกับภิกษุอาพาธ พระองค์ทรงวางอนุบัญญัติว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ”^๗

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๒/๖๕๓/๗๓๓.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๒/๖๕๔/๗๓๔.

ลักษณะที่มีจุดประสงค์ชัดเจนในการรักษาทำให้บริสุทธิ์เอาไว้ให้เพื่อนมนุษย์ได้ใช้นานๆ มองตามบทบัญญัติก็จะพบว่า พระภิกษุโดยปกติก็ไม่มีทรัพย์อันใดหรือกิจกรรมใดๆ ที่จะสร้างมลพิษให้กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ คงมีก็แต่สิ่งสกปรกอันมีอยู่ตามธรรมชาติภายในกายที่จะต้องขับถ่ายออกมาทั้งข้างนอกเท่านั้น สถานที่ถ่ายจึงต้องเป็นที่ที่เหมาะสม ห้ามถ่ายลงแม่น้ำเป็นอันขาด ในกรณีที่ภิกษุอาพาธหรือป่วยได้รับการยกเว้น เพราะผู้ที่ป่วยไข้หรืออาพาธนั้น บางครั้งระบบการขับถ่ายของร่างกายไม่สามารถจะควบคุมได้ เช่น ฉันทยาถ่ายแล้วนั่งเรือมาในแม่น้ำจะขึ้นฝั่งก็คงจะไม่ทันการณ ต้องตัดสินใจปล่อยไปแม่น้ำเพราะความจำเป็น แล้วจะได้ระมัดระวังไม่ให้เกิดขึ้นอีก เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า ธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสก็ดี วินัยที่ทรงบัญญัติไว้ก็ดี ล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นจริง ใครก็ตามปฏิบัติแล้วก็จะพบกับชีวิตที่ปกติสุข สอดประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนไปจากธรรมชาติ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม โดยในทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมทางเศรษฐกิจหมายถึงการมีชีวิตที่ดีประเสริฐ การผลิต การบริโภค และการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ไม่ควรสิ้นสุดที่ตัวมันเองแต่ควรจะสิ้นสุดที่การพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติโดยวิธีการกินน้อย ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติและใช้อย่างชาญฉลาด ไม่ว่าสิ่งแวดล้อมนั้นจะเป็นป่าไม้ ดิน น้ำ เป็นต้น

๔. พุทธจริยธรรมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งของสังคม มีหน้าที่ให้การศึกษอบรมสั่งสอนศาสนิกชนของตนให้มีจิตสำนึกที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม องค์การพุทธศาสนาไม่มีเครื่องมือมากพร้อมที่จะช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติได้โดยตรงอย่างบางหน่วยงาน แต่ก็มีพุทธธรรมเป็นแสงสว่างส่องใจให้แก่มนุษย์ได้มองเห็นตนเอง พฤติกรรมของตนเอง ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมของตนเอง เปลี่ยนแปลงชีวิตตนเองให้มีคุณค่า เกิดมาไม่ได้สร้างสรรค์อะไรแก่โลกมาก แต่ไม่สร้างความหายนะแก่โลกมากนักก็น่าจะพอใจได้ ความสูญเสียของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนอกจากจะมีสาเหตุมาจากพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ที่เป็นรูปธรรมอันเป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปแล้ว ความคิดที่ปราศจากปัญญา ขาดวิจาร์ณญาณในการมองปัญหาอย่างเป็นกระบวนการและระบบ ก็เป็นสาเหตุสำคัญแห่งการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่น้อย ที่เห็นชัดเจนก็คือ ป่าไม้ของแต่ละประเทศที่ค่อยๆ เหลือน้อยลงทุกที เพราะมนุษย์ทำลายป่า คิดเพียงทรัพย์สิ้นเงินทองที่ได้รับจากป่าเป็นมูลค่าที่เสมอกันขึ้น โดยขาดการคำนึงต่อไปว่า เมื่อป่าหมดไปแล้วผลกระทบอะไรจะตามมาที่เห็นชัดในปัจจุบันก็คือ เกิดน้ำท่วมใหญ่ในหลายจังหวัดของประเทศไทยในปี ๒๕๕๔ และไฟป่า

ทำให้เกิดหมอกควันในหลายจังหวัดทางภาคเหนือ เป็นต้น ในขณะที่ก็ยอมรับกันแล้วว่าปฏิกริยาเรือนกระจก ซึ่งทำให้อุณหภูมิโลกร้อนขึ้นทุกวัน ก็มีสาเหตุมาจากควันพิษที่ปล่อยออกมาจากโรงงานอุตสาหกรรมนั่นเอง เมื่อมนุษย์ต้องเผชิญหน้ากับความแห้งแล้ง เพราะไม่เหลือป่าให้ความชุ่มชื้นอีกต่อไปแล้ว น้ำในแม่น้ำลำคลองก็เหือดไปหมด อากาศบริสุทธิ์ที่หายใจก็กลายเป็นอากาศมีพิษ ชีวิตของมนุษย์ก็จะมีความปลอดภัยน้อยลง มีความสุขน้อยลงแต่ความทุกข์กลับทับถม ทวีคูณประดังเข้ามาทุกด้านเหล่านี้คือผลอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่ขาดความพร้อมในด้านนามธรรม ขาดสติสัมปชัญญะที่ถูกต้อง ขาดความเห็นต่อสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติที่ถูกต้อง ปัญญาแห่งการมองสรรพสิ่งตามความเป็นจริงอย่างถึงแก่นครบวงจรเป็นกระบวนการ

พระพุทธศาสนามีคำสอนที่สนับสนุนการพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพเหล่านี้เพียงพอลงแล้ว เช่น เรื่องความกตัญญู, หลักการรู้จักประมาณในการบริโภค, ศีล ๕, หลักสันโดษ, หลักอหิงสา, เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, เรื่องสมาธิ, ปัญญาและเรื่องนิพพานซึ่งเป็นหลักธรรมขั้นสูงสุด เป็นต้น พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการดำเนินการทางสายกลางโดยหลักวิถีพุทธ หลักคำสอนส่วนใหญ่มุ่งให้บุคคลดำรงชีวิตในทางที่เหมาะสม ไม่ตึงเกินไปและหย่อนเกินไป การดำเนินการทุกอย่างให้คำนึงถึงความพอดีเป็นสิ่งสำคัญ ข้อนี้รวมเอาการรู้จักใช้บริโภค และบริโภคอย่างพอเหมาะไม่มากเกินไป (โภชนาตัตถุญฺจา) จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาไม่ส่งเสริมให้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้มากเกินไปจนเกินพอดี

กล่าวได้ว่า พุทธจริยธรรมสภาวะแวดล้อมมองโลกแบบองค์รวม มีความสอดคล้องกับจริยธรรมแห่งระบบนิเวศวิทยา คือทัศนคติที่เห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งทั้งหลาย ว่ามีสามัญลักษณะคือมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดำรงสภาพอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วแปรเปลี่ยนไปหรือสลายไปตามกาลเวลา สามัญลักษณะนี้คือลักษณะที่เป็นสามัญเหมือนกันในทุกๆ สิ่ง เป็นสังขารธรรม เป็นความจริงแท้ ขณะที่นิเวศวิทยาอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในรูปของวัฏจักรของสสาร เช่น วัฏจักรของคาร์บอน และวัฏจักรของธาตุอาหารซึ่งจะมีการหมุนเวียนอยู่ในสิ่งแวดล้อมและเข้าสู่สิ่งมีชีวิตหนึ่งแล้วไปสู่สิ่งมีชีวิตหนึ่ง แล้วคืนกลับสู่สิ่งแวดล้อมและถูกหมุนเวียนกลับไปใช้ใหม่โดยสิ่งมีชีวิตใหม่อีกต่อไปเป็นวัฏจักร และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนต้องสลายทั้งสิ้น มนุษย์ต้องมีความสำนึกรักษ์และรับผิดชอบต่อโลกมากขึ้น ดังที่ Nash^๑ กล่าวว่า “โลกเล็กลงทุกที และต้องพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น... ทุกวันนี้ ยิ่งกว่าที่แล้วมา จะต้องอธิบายชีวิตในความหมายที่มีความรับผิดชอบต่อจักรวาลมากขึ้น มิใช่แต่เพียงความรับผิดชอบระหว่างชาติต่อชาติ มนุษย์ต่อมนุษย์เท่านั้น แต่มนุษย์ยังต้องรับผิดชอบต่อชีวิตในรูปแบบอื่นๆ ด้วย”

^๑Nash Nancy, **The Buddhist Perception of Nature Project**, (Geneva : Earl & Associates, 1987), P. 31.

ทัศนคติที่มองเห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งนี้ย่อมทำให้สามารถลดและละความโลภลงได้ เพราะย่อมประจักษ์แก่ใจได้ว่าตนเองก็ย่อมสลายไป ลูกหลานของตนก็สลายไป ทรัพย์สมบัติและที่ดินของตนก็ย่อมแปรเปลี่ยนไป ย่อมไม่อาจยึดมั่นไว้ได้ มโนคติเช่นนี้จะโน้มนำให้บุคคลมีวิถีดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย และจำเป็นต้องกระตุ้นเพื่อต้านกระแสบริโภคนิยม เพราะการบริโภคเพื่อตัณหาจะไม่มีวันพอเพียง ความต้องการของมนุษย์มากเท่าไรจึงจะพอ

สำหรับพุทธจริยธรรมสภาวะแวดล้อมมีท่าทีที่เน้นความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม นั่นคือ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางหรือเจ้านายของโลก และธรรมชาติเป็นทาส แต่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มองธรรมชาติ พืช สัตว์ มนุษย์ ต่างอิงอาศัยกันและกัน หรือ มองแบบองค์รวม ทุกสิ่งในระบบนี้ ต่างอาศัย เกื้อกูลซึ่งกันและกัน มนุษย์ไม่สามารถแยกตัวจากระบบนิเวศได้เลย พระพุทธศาสนาเน้นความรักและความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ไม่เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ชีวิตไม่ว่าจะด้วยวิถีทางใดก็ตาม มนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองตอบต่อปัจจัยขั้นพื้นฐาน ไม่ทำอันตรายต่อโลกทางธรรมชาติที่มนุษย์อาศัยอยู่ มีท่าทีแบบอ่อนโยน ไม่ก้าวร้าว ไม่ดักดวงต่อธรรมชาติ ถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาที่ยึดหลักนิเวศเป็นศูนย์กลาง มนุษย์สามารถลดวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมได้

๕. วิถีชีวิตของคนไทยกับป่าไม้ สัตว์ และน้ำ

เนื่องจากการพัฒนาประเทศทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นเหตุให้ป่าไม้ของประเทศไทยถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก บางครั้งเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองทั้งโดยวิธีผิดกฎหมายและอาศัยช่องว่างของกฎหมาย เจ้าหน้าที่บางคนพยายามดูแลรักษาป่าอย่างเคร่งครัด กลับต้องแพ้ภัยต่างๆ อันเกิดจากนายทุนที่มีอิทธิพล อย่างไรก็ตามยังคงมีป่าไม้บางส่วนที่เหลืออยู่ได้ด้วย การดูแลรักษาของชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และดวงวิญญาณที่อาศัยอยู่ในป่านั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และความเชื่อของชาวบ้านที่ช่วยให้รักษาป่าไม้ไว้ได้ เช่น พระเป็นผู้รับผิดชอบและดูแลรักษาป่าไม้ ความร่วมมือขององค์กรเอกชนและเจ้าอาวาสของวัดร่วมมือกันรักษาป่าไม้ ชาวบ้านเชื่อว่าผีบรรพบุรุษจะโกรธและสาปแช่ง ถ้าพวกเขาเข้าไปตัดไม้หรือล่าสัตว์ในป่า ดอนปู่ตาตามความเชื่อชาวบ้านจะสร้างศาลเล็กๆ ไว้ในป่าเพื่อให้เป็นที่สถิตของดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งผีบรรพบุรุษจะช่วยปกป้องรักษาและบันดาลให้เกิดสิ่งดีๆ แก่พวกเขา ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าประเภทนี้ ในรูปอาหารจำพวกเห็ด พืชผัก และผลไม้มาหลายชั่วอายุคนแล้ว ชาวบ้านจะสร้างกฎระเบียบในการดูแลรักษาป่าขึ้นเอง เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อดังกล่าวข้างต้น องค์กรเอกชนและพระสงฆ์จึงนำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการดูแลรักษาป่าไม้ เช่น การประยุกต์มาใช้ในเรื่อง “การบวชต้นไม้”

ทำให้เกิดโครงการบวชต้นไม้เพื่อรักษาต้นไม้ขนาดใหญ่ไว้เป็นแม่ไม้ในป่าต้นน้ำลำธาร โครงการดังกล่าวกำลังแพร่หลายไปในหลายภาคของประเทศ ช่วยให้เราสามารถรักษาป่าไม้ของชาติไว้ได้ส่วนหนึ่ง

สังคมไทยในอดีต ในวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนา ชาวพุทธจะละเว้นการฆ่าสัตว์ มักปล่อยนก ปล่อยปลา เต่า โคน ฯลฯ เพื่อให้อิสรภาพแก่สัตว์เหล่านั้น เป็นการสืบชะตาอายุหรือให้ตนเองพ้นจากเคราะห์กรรม ถ้าเป็นปัจจุบัน ยิ่งจับปลาได้ตัวใหญ่มากยิ่งดีเพราะนำไปขายได้ราคาแพง อันเป็นความเชื่อแบบวัตถุนิยม ความเชื่อวิญญาณนิยมได้จางหายไปเพราะการพัฒนาประเทศที่เน้นด้านวัตถุแบบโลกตะวันตก ซึ่งละเลยความดีงามทางด้านจิตใจ และขาดการมองด้านมิติวิญญาณ ดังที่ Passmore^๙ ชาวออสเตรเลียกล่าวว่า “ชาวตะวันตกขาดจริยธรรมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพราะการนับถือพระเจ้าเพียงองค์เดียวได้เข้ามาแทนที่การนับถือวิญญาณธรรมชาติหรือพหุเทวนิยม โดยยกย่องมนุษย์เป็นนายธรรมชาติ มองธรรมชาติว่าไม่มีวิญญาณ เป็นเพียงวัตถุที่มีอยู่เพื่อรับใช้มนุษย์ มนุษย์จึงได้ไปขบขี้จากพระเจ้าเพื่อพิชิตธรรมชาติ และเปิดช่องทางให้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมาเป็นลำดับ ซึ่งต่างจากจริยธรรมทางตะวันออกมี ฮินดู พุทธ เต๋า ขงจื้อ เป็นต้น นับถือธรรมชาติว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Sacred nature)”

วิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนนั้น มีความสัมพันธ์กับการใช้น้ำและการเป็นอยู่ที่เนื่องด้วยน้ำอย่างแนบแน่นมานาน อีกทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ ของชาวพุทธก็มักมีน้ำเป็นองค์ประกอบในพิธีนั้นๆ ทั้งในราชพิธีและพิธีกรรมของชาวบ้านทั่วไป เช่น พิธีบรมราชาภิเษก พิธีมุรธาภิเษก พิธีปลงสรง พิธีก่อพระทราย พิธีโสกันต์ พิธีพิพัฒน์สัตยา พิธีลอยกระทง เป็นต้น ล้วนมีส่วนช่วยให้เกิดความสำนึกรักและหวงแหน ทรัพยากรน้ำและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ซึ่งเป็นกระบวนการเชื่อมโยงกันและผูกพันกับชีวิตชาวพุทธตั้งแต่แรกเกิดจนตาย^{๑๐} พิธีกรรมต่างๆ นี้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่มีอยู่ในสังคมชาวพุทธไทยที่มีน้ำเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเสมอ

การดำรงชีวิตอยู่ด้วยการอาศัยน้ำเป็นหลักนี้ สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการดำรงชีวิตแบบชาวน้ำ การสร้างถิ่นฐานอยู่อย่างง่าย ๆ ตามแม่น้ำลำคลองซึ่งอาจเป็นอยู่ในน้ำ เช่น เรือนแพ เรือแพ บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาหรืออยู่บนตลิ่งนั้น นับเป็นกลุ่มที่ทอดให้เห็นสะพานแห่งวัฒนธรรมของชาวน้ำกับชาวบกได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นจุดกำเนิดที่แสดงออกในงานเทศกาล การละเล่นทางน้ำของชาวพุทธไทย เช่น งานฉลองชักพระ การพายเรือเล่นลัควา การแข่งเรือ เป็นต้น และงานด้านสถาปัตยกรรมทางน้ำที่งดงามและทรงคุณค่าทางศิลปะอื่นๆ อีกมากมาย

^๙ John Passmore, **Man's Responsibility for Nature**, (London : Duckworth, 1974), P.48.

^{๑๐} เสฐียรโกเศศ, **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๒๖๕.

๖. บทสรุป

วิถีชีวิตชาวพุทธเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า น้ำ เป็นต้น มีหลักคำสอนที่สำคัญในพุทธศาสนามากมาย การใช้ชีวิตแบบวิถีพุทธเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ “ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ก็คือชีวิตที่เล่นอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเอง” ได้แสดงถึงวิธีการที่เป็นอยู่กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นเพื่อนกับธรรมชาติ ไม่ก้าวร้าวและพิชิตธรรมชาติ พุทธศาสนาเสนอวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและรู้จักพอ ประพฤติปฏิบัติตนด้วยการใช้ปัญญาและพัฒนาจิต อยู่กับธรรมชาติไม่ควรเบียดเบียนธรรมชาติ พระองค์ประกาศหลักธรรมแก่เพื่อนมนุษย์โดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัดแห่งชาติ เพศ เผ่าพันธุ์ สีผิว วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต เพราะต่างล้วนเป็นผลผลิตมาจากกฎธรรมชาติเดียวกัน ยิ่งมองให้ลึกซึ้งในชั้นปรมาตถสภาวะธรรม ก็ยิ่งพบว่าไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน ไม่มีเราเขา มีแต่กระแสธรรมชาติ ล้วนๆ เท่านั้นที่กำลังไหลไปตามกฎของธรรมชาติ ต่อมาเมื่อมีคนจำนวนมากเข้าใจธรรมะของพระองค์บ้างก็อยู่เหย้าเรือน บ้างก็มาสัมผัสใจใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ท่ามกลางป่าเขา อันสงบสัจดีเยือกเย็น เป็นแบบอย่างชีวิตที่บริโศกทรัพย์การธรรมชาติเพียงเพื่อยังชีพ ไม่แต่จะต้องส่วนเกินมาตอบสนองกิเลสตัณหาตามรอยบาทของพระศาสดา กลุ่มชนเหล่านี้เรียกว่าพระสงฆ์ เมื่อมาอยู่ร่วมกันมากๆ จำเป็นต้องมีกฎระเบียบ สำหรับเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันของหมู่คณะเรียกว่า พระธรรมวินัย ซึ่งบัญญัติเป็นข้อปฏิบัติออกมา โดยหลักการมุ่งบำรุงรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้อยู่ในสภาพปกติ

ปัจจุบันมนุษย์กำลังมีความเข้าใจผิดว่าการทำลายธรรมชาติทำให้ตนได้รับประโยชน์มาก จึงมุ่งหน้าทำลายธรรมชาติทุกอย่างที่ขวางหน้า เพราะทำลายแล้วได้รับประโยชน์ จึงจำเป็นจะต้องเริ่มให้การศึกษาเพื่อให้มนุษย์เข้าใจทั่วกันว่า มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติ ธรรมชาติให้ชีวิต ให้ความสะดวกสบาย トラบไคธรรมชาติยังอยู่ในสภาพปกติ ชีวิตก็มีความสุขตลอดไป แต่เมื่อใดมีที่หาว่าธรรมชาติถูกทำลายจนเสียดุล กฎธรรมชาติก็จะเริ่มแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ในที่สุดความทุกข์ก็จะตกแก่มนุษย์ทุกคนโดยไม่มีเงื่อนไข ผู้ที่มีส่วนในการทำลายธรรมชาติหรือไม่

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

ประเวศ อินทองปาน. **พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.** มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **คนรักป่า ป่ารักคน.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิปัญญาประทีป, ๒๕๕๔.

_____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

พุทธทาส ภิกขุ. **พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓.

มานพ นักการเรือน. **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

เสฐียรโกเศศ. **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย.** กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๒๑.

๒. ภาษาอังกฤษ :

John Passmore. **Man's Responsibility for Nature.** London: Duckworth, 1974.

Nash, Nancy. **The Buddhist Perception of Nature Project.** Geneva: Earl & Associates, 1987.

Wickkremesinghe. K.D.P. **The Biography of the Buddha.** Colombo : J.W. Mawata, 1972.